

Mäns låga nyttjande av bibliotek

- litteraturstudie med fokus på psykologi och kön.

Sara Nilsson

Luleå tekniska universitet

C- uppsats

Psykologi

Institutionen för Arbetsvetenskap

Avdelningen för Teknisk Psykologi

Abstract

According to available statistics men visit libraries less than women, they borrow and read fewer books than women, and buy fewer books than women. The aim of this thesis is to explain with psychological explanation models why men do not use the library and from the results provide a basis for action to increase mens' visits at and use of public libraries. Unless the underlying causes of why men do not use municipal libraries are clarified there is a risk that their public enlightenment and community involvement declines, leading to a step-back of the democracy process and gender approach. A literature review with the restriction that no empirical evidence was available to examine the problem area was made. This thesis contributes to highlight how gender identity, i.e. the psychological importance of gender, is influenced by social and cultural expectations of gender. Further, this thesis shows how these, in turn, affect not only the individual's choices but also, together with major social phenomena like hegemonic masculinity and the gender system, dictate the individual's living conditions.

Keywords: public library, gender differences, men, democracy, gender identity, gender perspective.

Sammanfattning

Enligt tillgänglig statistik besöker män bibliotek i lägre grad än kvinnor, de lånar och läser färre böcker än kvinnor och köper färre böcker än kvinnor. Syftet med detta examensarbete är att belysa varför män inte nyttjar bibliotek i samma utsträckning som kvinnor med hjälp av psykologiska förklaringsmodeller och utifrån resultatet ge underlag för åtgärder för att öka mäns besök och nyttjande av bibliotek. Om inte bakomliggande orsaker till varför män inte nyttjar kommunens bibliotek klarläggs, finns risk för att mäns fortbildning och samhällsengagemang avtar med den påföljden att demokratiprocessen och jämställdhetssträvandena får stå tillbaka. Examensarbetet har gjorts i form av en litteraturstudie med begränsningen att inget empiriskt underlag fanns att tillgå för att undersöka problemområdet. Arbetets bidrag ligger i att belysa hur könsidentiteten, dvs. könets psykologiska betydelse, påverkas av sociala och kulturella förväntningar på kön. Vidare visar arbetet hur dessa i sin tur inte bara påverkar individuella val utan också tillsammans med större sociala fenomen som hegemonisk maskulinitet och genussystem påverkar individens livsvillkor.

Sökord: bibliotek, könsskillnader, män, demokrati, könsidentitet, genusperspektiv

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
STATISTIK - HUR SER DET UT?	1
Besöksstatistik	2
Lånestatistik	2
Läsvanor	2
Bemötande och tillgänglighet	3
Utbud	3
Köpvanor	3
Sammanfattning av statistik	3
BAKGRUND	4
DEMOKRATIUTREDNINGEN	4
BIBLIOTEKEN	4
DEN GEMENSAMMA NÄMNAREN ÄR KÖN	4
SYFTE	4
TEORETISKT RAMVERK	5
Kön-Genus-Psykologi	5
Psykologiska könsskillnader i diskurspsykologisk tolkning	6
Diskurspsykologisk forskning om maskulinitet, så kallade praktiker	6
Maskulinitetens sociala organisation	7
Bekräftelsens psykologi	7
Genussystemet	7
METOD	9
LITTERATURSÖKNING	9
Avgränsning	9
RESULTAT OCH ANALYS	10
BEFINTLIG FORSKNING OM KÖNETS BETYDELSE FÖR BIBLIOTEKSBesøg OCH LÄSNING	10
Kvinnor och män på två filialbibliotek: Könsaspekter på biblioteksanvändning	10
Fast även karlar är ju människor: En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek	10
Att bara vara. En studie av ett folkbiblioteks besökare	11
Jämlika förutsättningar för kvinnor och män: En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten	11
GENUSPSYKOLOGISK ANALYS	11
DISKUSSION	15
RESULTATDISKUSSION	15
METODDISKUSSION	16
Metod och urval	16
Validiteten och reliabilitet	17
Urvalsförfarandet	17
Analysen	17
Förslag på vidare forskning	17
REFERENSER	19

Inledning

I Piteå kommun finns ett stadsbibliotek, fem filialbibliotek och en bokbuss, och det är en frågeställning som restes hos personalen på Piteå Stadsbibliotek under 2008 (L. Sturk, personlig kommunikation, 23 mars, 2009) som detta arbete utgår ifrån. Personalen kunde konstatera, utifrån bibliotekets lånestatistik, att män lånar hem från biblioteket i mycket mindre utsträckning än vad kvinnor gör. Oavsett typ av litteratur eller media visade statistiken (Bilaga 1) att kvinnor lånade avsevärt mycket mer än män. Att män inte lånar böcker, tidskrifter eller annan media behöver kanske inte vara ett problem i sig då läsandet kan betraktas som en fritidssysselsättning och något som görs enbart för det höga nöjets skull. Dessutom behöver inte bibliotekets lånestatistik vara ett bevis för att män inte läser utan andra tänkbara förklaringar till detta skulle kunna vara att män i högre grad än kvinnor köper sina böcker och tidskrifter eller att någon annan familjemedlem eller medlem av hushållet lånar böcker åt dem. Problemet som personalen ser det, ligger i att lånestatistiken kan vara symptom på ett fenomen de anser sig skyldiga att uppmärksamma.

Bibliotek skall finnas tillgängligt för alla enligt Bibliotekslagens (SFS, 1996) andra paragraf; "Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek." Det är en demokratisk rättighet och en fråga om välfärd och likaberättigande för alla medborgare att ha tillgång till information och målsättningen är att öka både intresset för läsning och informationsökning. Särskild vikt läggs vid att stödja bibliotekens arbete för vuxnas lärande. Om män lånar litteratur i mindre utsträckning än kvinnor kan det bero på att biblioteket på något sätt inte är lika tillgängligt för män som för kvinnor, dvs. den reella tillgängligheten för kvinnor och män skiljer sig åt med avseende på exempelvis utbudet. Om utbudet anses vara riktat främst mot kvinnor kan det göra att män lånar böcker i mindre utsträckning än kvinnor. En annan farhåga som personalen i Piteå har är att de i sin profession skulle bemöta kvinnor och män på olika sätt och att det skulle påverka män att inte låna böcker i samma utsträckning som kvinnor.

Biblioteken tjänar många syften. De möjliggör för alla oavsett ekonomiska förutsättningar eller bildning att ta aktiv del i svensk politik och demokratiutveckling (SOU, 2001) och att ge ökad förståelse eller njutning för de som vill vidga sina vyer eller hänföras av ordens makt i skönlitteratur eller poesi. Men frågan som personalen på Piteå Stadsbibliotek ställde, var om deras bibliotek verkligen finns till för alla och de olika behov som kan finnas, eftersom män lånar mindre än kvinnor. Det är en viktig fråga för alla som arbetar med en verksamhet som skall rikta sig till alla medborgare särskilt med tanke på att verksamheten är finansierad med skattemedel. I exemplet Piteå stadsbibliotek är det känt att det finns en könsskillnad i lånestatistiken (Bilaga 1), men inte varför och den frågan är viktig att besvara eftersom det är viktigt att vidta rätt åtgärder för att rätta till eventuella problem som statistiken kan vara ett uttryck för.

Statistik - Hur ser det ut?

I Sverige gör SOM-institutet (Samhälle, Opinion, Massmedia) varje år undersökningar om befolkningens vanor och åsikter inom olika områden som exempelvis biblioteksbesök och läsvanor. Statens Kulturråd sammanställer regelbundet rapporter om bibliotekens verksamhet,

uppgifter om utlån och mediebestånd vid landets bibliotek och har sedan 1983 regelbundet undersökt svenska folkets kulturvanor vilka presenteras i Kulturbarometern.

Besöksstatistik

Enligt SOM-institutet (SOM, 2007) har andelen av befolkningen som uppger att de besökt ett bibliotek minskat. Denna minskning är jämnt fördelad och är oberoende av kön, ålder och utbildning. I rapporten framgår att andelen som besökt ett bibliotek minst någon gång i kvartalet hade minskat med tio procent från 42 procent 1995 till 32 procent 2007. Andelen kvinnor som hade besökt biblioteket någon gång i kvartalet hade minskat med 14 procent mellan 1995 och 2007 medan minskningen för män var 15 procent. I Kulturrådets rapport (Statens Kulturråd, 2007) redovisas besöksstatistiken för hela landet och i genomsnitt gjordes 7,8 besök per invånare under 2007. I Norrbotten var motsvarande siffra 0-5,9 besök per invånare. I Kulturbarometern från 2002 (Statens Kulturråd, 2002) framgår att oberoende av tidsperiod besöker män bibliotek i lägre utsträckning än kvinnor.

Lånestatistik

Statens Kulturråd ansvarar för den officiella kulturstatistiken på uppdrag av regeringen. Statistiken publiceras på Kulturrådets hemsida och den senaste statistiken finns beskriven i rapporten *Kulturen i siffror* (Statens Kulturråd, 2007). Utlåningen av böcker, tidningar och tidskrifter har minskat med 2,2 procent mellan åren 2006 och 2007. Framförallt har utlåningen av skönlitteratur till vuxna minskat. Hos stadsbiblioteket i Piteå visar statistiken för 2008 en tydlig könsskillnad. Enligt Bilaga 1 framgår att 78 procent av låntagarna av skönlitteratur var kvinnor och 22 procent var män. För tidskrifter var motsvarande förhållande 75 procent kvinnor och 25 procent män. För facklitteraturen var förhållandet detsamma som för lån av tidskrifter.

Läsvanor

Den kulturaktivitet som oftast förekommer för nöjes skull är läsning av böcker (Statens Kulturråd, 2002). Av samtliga personer i åldrarna 9-79 år hade drygt 80 procent läst för nöjes skull åtminstone vid något tillfälle under året. Oberoende av tidsperiod läser män färre böcker än kvinnor och minst andel bokläsare finns bland äldre män och personer med enbart förgymnasial utbildning (Statens Kulturråd, 2002). Oavsett åldersgrupp och region läser män böcker i lägre utsträckning än kvinnor (Statens Kulturråd, 2002). Trots att andelen biblioteksbesök sjunker uppger fler att de läser böcker. En förklaring är att läsandet ökar hos dem som redan läser mycket medan läsandet inte ökar hos dem som redan läser lite (SOM, 2007).

Landsorganisationen (LO) har fortlöpande rapporterat kulturvanor och skillnader avseende dessa mellan olika grupper. Enligt LO har, mellan åren 1982/83 till 2005, andelen som inte alls läser böcker ökat bland män och detta gäller såväl arbetare som tjänstemän. Bland kvinnor har däremot förändringarna varit små (LO, 2006). Det innebär att skillnaderna mellan könen har ökat påtagligt. Mellan 1999 och 2003 har andelen män inom LO som inte alls läser böcker ökat från 38 till 47 procent och den andelen har fortsatt att öka mellan 2003-2005. Bland tjänstemän har andelen män som aldrig läser böcker minskat mellan 2003-2005, vilket framhålls som ett kraftigt trendbrott (LO, 2006).

Bemötande och tillgänglighet

Bemöter personalen vid ett bibliotek besökarna, det vill säga kvinnor och män, olika? Skulle det i så fall kunna påverka män att inte låna böcker i samma utsträckning som kvinnor? Det finns ingen könsuppdelad statistik att tillgå vad avser hur personalens bemötande påverkar lånestatistiken, men SOM-institutet (SOM, 2007) rapporterar att befolkningens förtroende för bibliotekarien är högt, strax efter sjukvårds- och förskolepersonal och hela 72 procent ansåg sig ha förtroende för biblioteket som organisation. En del i bemötandet är tillgänglighet och bibliotekens öppettider. Biblioteken hade i medeltal nästan oförändrade öppettider 2007 jämfört med 2006 och huvudbiblioteken hade i medeltal öppet 44 timmar i veckan enligt Statens Kulturråd (2007).

Utbud

Har en persons kön betydelse för hur biblioteket nyttjas? Vad gör kvinnor och män på biblioteket? Enligt Statens kulturråd (2002) är den vanligaste anledningen att besöka ett bibliotek att låna eller lämna böcker och kvinnor och män gör i stort sett samma saker på biblioteket, men i olika utsträckning.

Köpvanor

En tänkbar förklaring till varför män lånar mindre antal böcker än kvinnor på biblioteket skulle kunna vara att de köper sina böcker framför att låna dem. När det gäller bokinköp och biblioteksutnyttjande har skillnader mellan kvinnor och män påvisats. I Statens Kulturråds undersökning (Statens Kulturråd, 2002) avseende kulturvanor var en fråga: "På vilket sätt skaffar du de flesta böcker som du läser på fritiden"? Enligt resultatet var de vanligaste sätten att skaffa böcker att låna dem på bibliotek och att köpa dem i bokhandel eller varuhus. Färre män än kvinnor uppgav att de skaffar de flesta böcker som läses på fritiden på bibliotek och fler män än kvinnor uppgav att de köper böcker i bokhandeln hellre än att låna på ett bibliotek. Dock skall framhållas att andelen som inte längre skaffar böcker är större bland män än bland kvinnor. På frågan: "Ungefär hur många böcker totalt har du köpt senaste månaden"? hade 61 procent av samtliga personer i åldrarna 9-79 år, inte köpt någon bok alls. Andelen män som inte hade köpt en bok den senaste månaden för nöjes skull var större än andelen kvinnor, 68 respektive 53 procent (Statens Kulturråd, 2002).

Sammanfattning av statistik

Andelen män som besöker bibliotek har minskat. I LO:s rapport från 2006 är slutsatsen att andelen som inte alls läser böcker har ökat bland män och detta gäller såväl arbetare som tjänstemän (LO, 2006). SOM-institutets rapport (SOM, 2008) visar att befolkningens förtroende för bibliotekarien är högt och att biblioteken toppar befolkningens förtroende som institution. Öppettiderna och den fysiska tillgängligheten är lika i hela landet liksom personalens könssammansättning där en övervägande del av personalen på biblioteken är kvinnor. Enligt Kulturbarometern (Statens Kulturrådet, 2002) gör kvinnor och män i stort sett samma saker på biblioteket. Avseende bokinköp verkar män mer intresserade av att köpa en bok om läsandet endast är för nöjes skull framför att låna den på bibliotek men kvinnor köper ändå mer böcker än män (Statens Kulturråd, 2002).

Bakgrund

Sammanställningen bekräftar att det finns skillnader i kvinnors och mäns nyttjande av biblioteket och att besöks- och lånestatistiken kan vara ett symptom på ett fenomen som bör uppmärksammas. Det är viktigt att försöka klargöra varför män inte läser och lånar litteratur i samma utsträckning som kvinnor. Då ett noggrant analysarbete skulle kunna ligga till grund för aktiva åtgärder som i bästa fall kan lösa problemen snarare än hanterar symptomet att män använder biblioteket i mindre utsträckning än kvinnor.

Demokratiutredningen

Under två års tid gjordes en omfattande inventering av de problem och möjligheter som den svenska demokratin står inför (SOU, 2001). Utredningen lyfter fram bibliotekens roll för att skapa medvetenhet och engagemang i den demokratiska processen. Enligt utredningen förutsätter demokrati bildade, kunskapssökande och engagerade medborgare och framhåller att biblioteken har en uttalat central position i det svenska samhället för att uppnå detta. Dessutom förutsätter demokratin ett språk. Den som saknar god läs- och skrivförmåga blir i praktiken utestängd från deltagande i demokratin (SOU, 2001).

Biblioteken

Bibliotekslagen (SFS, 1996) reglerar bibliotekens verksamhet i det att alla medborgare äger rätt till fakta, information och kultur. Biblioteken skall ge förutsättningar för medborgarna att vara tillräckligt informerade och kunniga för att bidra till demokratin. Biblioteken är organisatoriskt sett underställda Statens Kulturråd vars verksamhet styrs med utgångspunkt från regeringens kulturpolitiska mål och regleringsbrev.

Den gemensamma nämnaren är kön

Mänskligt handlande förklaras ofta med biologisk eller evolutionärt ursprung, vilket leder till lösningar som har med individens eller gruppens genetik att göra. Beteenden med biologisk grund antas vara mer stabila än beteenden som har psykologiska eller sociala orsaker (Magnusson, 2002). Idag anses att ett beteende kan vara både utvecklat genom anpassning (evolution) och bestämt genom omgivningens påverkan på individen (Magnusson, 2002). Denna utgångspunkt är fruktbar för detta examensarbete när den öppnar upp för perspektiv som omfattar både psykologiska och sociala orsaker och möjliggör att studera fenomenet att män inte besöker bibliotek i samma utsträckning som kvinnor utifrån ett genusperspektiv. Ett psykologiskt genusperspektiv innebär att de psykologiska skillnaderna som antas finnas mellan kvinnor och män utifrån enbart biologiska förklaringsmodeller ifrågasätts och fokus riktas mot den psykologiska könspräglingen som innebär att föreställningar om vad kvinnor och män är bearbetas dagligen i alla sammanhang. Utgångspunkten är att könspräglingen får konsekvenser för individens psykologiska fungerande utifrån biologiskt kön.

Syfte

Syftet med detta examensarbete är att belysa varför män inte nyttjar bibliotek som resurs med psykologiska förklaringsmodeller som grund och utifrån resultatet ge underlag för åtgärder som kan öka mäns besök och nyttjande av bibliotek. Därtill kan analysen utgöra en grund för hur skattemedel skall kunna komma hela befolkningen till gagn.

Teoretiskt ramverk

Kön-Genus-Psykologi

Att anlägga ett psykologiskt perspektiv är ett försök att klarlägga om det finns en förklaring till varför män beter sig annorlunda än kvinnor med utgångspunkt från att en persons biologiska kön påverkar individens val. Utgångspunkten är med andra ord att vi inte bara är människor utan att vi är människor med ett kön och på grund av detta upplever vi oss själva och andra utifrån den egna och andras könstillhörighet. Enligt Eva Magnusson (2005), universitetslektor vid Institutionen för psykologi vid Umeå universitet, är kön psykologiskt betydelsefullt eftersom hur omgivningen betraktas utifrån könstillhörighet har olika konsekvenser för kvinnor och män. Det ger psykologiska effekter eftersom kön och könstillhörighet är betydelsefulla när vi gör vardagen psykologiskt begriplig.

Både begreppen kön och genus är viktiga när det gäller kvinnor, män och psykologi. Eftersom begreppen används olika beroende på sammanhang och ämnesdisciplin är det viktigt att definiera vad de betyder i detta sammanhang. Kön är enligt Magnusson (2002) benämningen på de två biologiska könen kvinna och man medan genus beskriver den innebörd som ges de två biologiska könen och den innebörden kan variera med olika kulturer och sammanhang. Innebörden av kön på samhälls nivå har konsekvenser för individen på psykologisk nivå och kan påverka individens självbild. Innebörden i de biologiska könen blir tidigt en förståelse för hur kvinnor och män är, eller skall vara, som just kvinna eller man och hur kvinnor och män förväntas fungera psykologiskt. Hur en individ förväntas fungera psykologiskt på grund av kön kallas könsförståelse. Genus kan också beteckna olika vardagliga "göranden" där kvinnors och mäns handlingar och beslut dagligen genomförs och förklaras utifrån grundläggande olikheter mellan könen, vilket kallas genuskonstruktion. Ett resultat som oftast framträder när forskare tar med kön som en parameter i sin forskning (genusforskning) är att de kulturella betydelserna av kön ger kvinnor och män olika värde och tillgång till makt och andra privilegier och att kvinnor och män bedöms enligt skilda kulturella måttstockar (Magnusson, 2002).

Kan en persons könstillhörighet påverka det individuella valet? Könets psykologiska betydelse (könsidentitet) ges utifrån det faktum att kvinnlighet och manlighet är två skilda uppsättningar av inre egenskaper där kvinnliga egenskaper främst karaktäriseras av att det är kvinnor som har dem och vice versa för män. En annan utgångspunkt enligt Magnusson (2005) är att utgå ifrån att de individuella valen inte är en direkt följd av medfödda egenskaper. Den utgångspunkten tar socialpsykologer som menar att könsidentiteten skapas utifrån kulturella förhållanden, det vill säga fenomen som studeras definieras som sociala och kulturella produkter och inte som resultat av medfödda inre egenskaper (Butler refererad av Magnusson, 2005). Att endast analysera varför män inte nyttjar bibliotek utifrån individnivå skulle erbjuda svaret att det beror på bristande intresse hos personen ifråga, men genom att välja psykologiska teorier med en samhällsdimension, kan ett beteende förklaras med fler faktorer än inre medfödda egenskaper (Magnusson, 2005).

Steget från att se könsidentitet som en följd av inre egenskaper till att istället vara något som är socialt konstruerat tog socialpsykologerna först och de ifrågasätter idag att de uppdelningar och rangordningar som görs utifrån kön skulle vara en följd av olikheter mellan kvinnor och män (Morawski refererad av Magnusson, 2002). Hellre säger de, vanligtvis diskurspsykologer, att hela tiden påtala dessa skillnader och ihärdigt upprätthålla kategoriseringen är det som skapar

föreställningar om olikheter mellan könen. Dessa skapade föreställningar är sedan de som gör att kvinnor och män behandlas olika, vilket i sin tur resulterar i en subjektiv upplevelse av olikhet (Magnusson, 2002).

Psykologiska könsskillnader i diskurspsykologisk tolkning

Enligt diskurspsykologer skapas psykologiska skillnader mellan könen genom social könsprägling och genom att individen upplever sig psykologiskt könspräglad (Butler & Morawski refererade av Magnusson, 2002). Att individen upplever sig psykologiskt könspräglad innebär enligt Magnusson (2002) att individen har föreställningar om vem han eller hon är som kvinna eller man och dessa föreställningar bearbetas dagligen i ett socialt sammanhang och utgör en del av individpsykologin och kallas som tidigare nämnts för könsidentitet. Den sociala könspräglingen innebär att i de flesta situationer som kvinnor och män befinner sig i finns det könsspecifika outtalade påbud och förbud för. Att vara kvinnlig eller manlig på kulturellt acceptabla sätt i dessa situationer innebär att bete sig i enlighet med påbud och förbud och det kallar diskurspsykologer för "doing gender" (Haavind, Søndergaard, West, & Zimmerman refererade av Magnusson, 2002). På svenska kallas det att göra kön eller, som Magnusson (2002) benämner det könsgörande. Det verkar vara viktigt för de flesta av oss att veta vilka de avgörande gränsmarkörerna för kvinnor och män är för att vi skall kunna vara säkra på att vi har de könsmässigt riktiga förväntningarna på de människor vi möter (Magnusson, 2002). Ett uttryck för detta behov är önskan om att veta könet på ett nyfött barn så beteendet mot barnet, men framförallt mot föräldrarna, är det socialt och kulturellt rätta. Dessutom verkar det viktigt att vi själva kan producera de rätta signalerna för att markera vår könstillhörighet. Män bär sällan kjol och nagellack och små bebisar färgkodas i rosa och blått och vi gör därmed kön på ett socialt förväntat sätt. "Göra kön"-modellen tar fasta på hur människor utövar sin könstillhörighet i vardagen. När människor utövar sin könstillhörighet, det vill säga när personen är man eller kvinna på ett socialt och kulturellt förväntat sätt, skapas och upprätthålls de psykologiska könsinbörderna genom själva görandet. Då blir beteendet ett bevis, både för personen själv och för omgivningen, på att det är detta som är att vara naturligt kvinnlig och manlig och det är på detta sätt de kulturella normerna för vad könstillhörigheten innebär blir en del av ens individuella psykologi, en del av könsidentiteten. Med det här synsättet kan psykologiskt kön inte förklaras som framförallt en individuell tillhörighet utan det måste ses som något som kontinuerligt blir till i ett socialt samspel (Magnusson, 2002).

Diskurspsykologisk forskning om maskulinitet, så kallade praktiker

Två brittiska socialpsykologer, Margaret Wetherell och Nigel Edley, (refererade av Magnusson, 2002) har genomfört diskurspsykologisk forskning om maskulinitet. De fokuserade på vilken betydelse som ges åt beteenden och yttringar, så kallade praktiker, som tillskrivs maskulinitet. Vad män gör i en viss kultur skulle enligt dem inte vara symptom på maskulinitet, en konsekvens av inre medfödda egenskaper, och inte heller något som blir till genom socialisation utan istället hävdar de att maskulinitet är något som dagligen presteras ihop med andra. Det innebär att när män betar sig i enlighet med de påbud och förbud som gäller i en viss kultur för att vara manlig åstadkommer de därmed maskulinitet och betraktas också av sin omgivning som maskulina. Detta gör att de kommer att uppfatta sig som maskulina på insidan och den positiva bekräftelsen från omgivningen av att vara en riktig man i kombination med den dagliga övningen och upprepningen av dessa beteenden leder till att de är så välbekanta och rutinmässiga att de blir automatiserade och därmed upplevs som naturliga (Magnusson, 2002).

Maskulinitetens sociala organisation

Enligt Robert Connell (2008) är genus ett sätt att organisera social praktik. I inledningen definierades genus som det som beskriver den innebörd som ges de två biologiska könen och Connell (2008) menar att genus som social praktik är en process som inbegriper kroppen utan att tala om en bestämd uppsättning av biologiska bestämningar. Denna process organiserar människors vardagsliv och relationerna mellan människor och är en mycket viktig struktur i alla dokumenterade samhällen och dess villkor förändras över tid. Hegemonisk maskulinitet är genusstruktureringen av praktiken, som garanterar mäns dominanta position och kvinnors underordnande. Enligt Connell (2008) kan hegemonisk maskulinitet förstås som det som för tillfället innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet och det skall förstås som ett kollektivt mål och förhållningssätt som bärs och förvaltas på individnivå där det framförallt är heterosexuella mäns dominans som avses. Bland män finns ett tvång genom vilken denna dominanta position upprätthålls mot andra grupper och tvånget ligger i de repressalier som utdelas för män som inte praktiserar det hegemoniska idealet. Detta har Connell (2008) kallat underordnandet. I vårt samhälle handlar det om heterosexuella mäns dominans och homosexuella mäns underordning, det vill säga att homosexualitet kan uttryckas som en underordnad maskulinitet gentemot den heterosexuella. Den sociala praktiken är fylld av smädelser där det symboliskt kvinnliga utgör grunden för förlöjligandet. Att vara en riktig man enligt det hegemoniska idealet är svårt och det är få män som praktiserar det hegemoniska mönstret fullt ut, men majoriteten av män drar fördelar av denna maskulinitetshegemonis fördelar som män vinner av kvinnors underordnande ställning.

Enligt Thomas Johansson (2000), legitimerad psykolog och docent i sociologi, finns ett problem med den hegemoniska maskuliniteten. Det är att kvinnor, och framförallt män, som avviker från de reglerande normerna misstänkliggörs och marginaliseras och stereotypen om homosexuella män som feminina fjollor kopplas ofta ihop med män i kvinnoyrken och gör att män undviker vissa sysslor, viss klädsel och mjuka rörelser.

Bekräftelsens psykologi

Enligt Ylva Elvin-Nowak och Helena Thomson (2003) är kategoriseringarna kvinnligt och manligt mycket centrala och genomsyrar allt vi gör, är med om och förhåller oss till. Om vi uppfattar oss själva, en annan människa, ett djur, en yrkesposition eller ett beteende som kvinnligt eller manligt är i många avseenden avgörande för våra upplevelser och bedömningar. Dessa processer är ofta helt omedvetna och alla har ett stort behov av att bli bekräftade på olika sätt. En av de viktigaste ingredienserna i bekräftelsens psykologi har att göra med kön. Det handlar om att vi hela tiden i alla situationer "gör" kvinnlighet eller manlighet på ett sådant sätt att vi har största möjliga chans att uppfattas och bekräftas av oss själva, och av andra, som "rätt" och därmed upprätthålla den egna självkänslan. Att göra kön på rätt sätt är viktigt för självkänslan och känslan av att vara en tillräcklig och värdig person.

Genussystemet

Året 1988 skrev Yvonne Hirdman, professor i historia och genusforskare, en artikel där hon reflekterade över mäns överordning och kvinnors underordning och som analysverktyg använde hon sig av en tankemodell som hon skapat och gett namnet genusystemet (Hirdman, 1989). I och med detta introducerades genus som ett begrepp i Sverige. Distinktionen mellan kön och genus är att kön är manliga och kvinnliga könsorgan och något man föds med och att genus är det man formas till via kulturen, språket och själva tänkandet. Genussystemet formar en individ att antingen bli feminin eller maskulin och får sig tilldelat olika platser, sysslor och egenskaper

beroende på könstillhörighet och denna segregering mellan män och kvinnor upprätthålls av båda könen. Genussystemet har två grundförutsättningar för sin existens, i-särhållande och hierarki. Isärhållandet innebär att kvinnor och män gör olika saker, har olika sorters kläder och intressen på grund av att det finns en tydlig uppdelning i manligt och kvinnligt. Dessa två bör inte blandas utan vara åtskiljda för att genussystemet skall bestå. Hierarki innebär att mannen är norm och ses som utgångspunkt för det mänskliga och för de praktiker som äger störst tolkningsföreträde. Kvinnor står för det avvikande och män för det normala, exempelvis är benämningarna polis och kvinnlig polis eller Tre Kronor i Hockey eller Dam-kronorna exempel på hierarki. I detta ligger en värdering där det ena är något litet bättre än det andra. Genussystemet är förutsättningen för andra sociala ordningar i samhället till exempel ekonomiska och politiska (SOU, 2005).

Metod

Litteratursökning

Böcker, rapporter och statliga utredningar samt även uppsatser enligt Bilaga 2 har använts på grund av det inte gick att finna några vetenskapliga artiklar som berör problemområdet förutom ett antal uppsatser skrivna av studenter vid svenska högskolor och universitet. Den inledande litteraturundersökningen omfattade databaserna LUCIA, PSYchInfo, ILLUMINA, SAMSÖK, LISTA, Academic search, DIVA m.fl. I brist på sökresultat konsulterades Sökverkstan vid Luleå tekniska universitet utan att ytterligare källor hittades. Utifrån referenslistor och sökord från andra böcker och uppsatser kunde ett problemområde ringas in och ett syfte formuleras. Sökorden som har använts är bibliotek, könsskillnader, män, demokrati, könsidentitet och genusperspektiv. Inkluderingskriterierna var texter med dels ett genusperspektiv med socialt kön som utgångspunkt och dels texter med en koppling till kön och psykologi. Exkluderingskriterierna var om texterna var mer än tio år gamla eller om texterna primärt beskrev barn- och ungdomars biblioteks- och läsvanor. Texternas kvalitet bedöms som goda eftersom de är förankrade i vetenskapliga och vedertagna teorier om kön och om psykologi. Det statistiska underlag som beskrivs i arbetet är framtaget på ett vedertaget och vetenskapligt förfaringssätt av offentliga institutioner eller förvaltningar.

Avgränsning

Det finns olika psykologiska sätt att förstå kön på. I det här arbetet utgörs utgångspunkten av den genuspsykologiska forskningen där fokus ligger på samspelet mellan det individuella och det sociala.

Resultat och analys

Befintlig forskning om könets betydelse för biblioteksbesök och läsning

Forskningen om kvinnor och mäns läsvanor och biblioteksbesök är koncentrerad kring statliga offentliga utredningar, statistik- och attitydundersökningar från Statens Kulturråd, redovisningar avseende kulturvanor från SOM-institutet och ett fåtal uppsatser skrivna på landets högskolor och universitet. Det har visat sig vara förhållandevis ovanligt att anlägga ett genusperspektiv på de analyser som följer av statistiska data. Försök har dock gjorts av studenter runt om i landet och några av dessa uppsatser har ett uttalat genusperspektiv.

Kvinnor och män på två filialbibliotek: Könaspekter på biblioteksanvändning.

Maud Westerlund (1998) undersöker det sociala könets betydelse för användningen av bibliotek. Enligt Westerlund (1998) är kvinnor överrepresenterade som biblioteksbesökare och frågan är hur könstillhörigheten påverkar individens förhållningssätt till bibliotek. Förklaringarna finns i genusteorin där en individs sociala kön anses vara konstruerat. Resultatet visar att hur en individ betraktar bibliotek är en följd av hur samhälleliga strukturer inordnar kvinnor och män efter kön i fråga om arbete, tid och ansvarsområden. Individen är beroende av vardagslivets organisation där balansen för kvinnor mellan, å ena sidan arbete, studier och ledig tid, balanseras mot, å andra sidan, ansvar om familj och barn. Detta gör att kvinnor lånar böcker i högre utsträckning än män och läser mer främst i hemmiljö som en följd av en lägre grad av resurser och då främst i form av tid. Enligt Westerlund (1998) använder kvinnor bibliotek främst efter arbetets slut, besöken tillgodoser behov för såväl arbete, fritid och studier och dessutom tillgodoser barnens behov i form av hemlån av barnlitteratur. Männerna sitter längre sammanhängande tid och läser tidningar och tidskrifter på bibliotek. Kvinnornas nyttjande av bibliotek sker enligt Westerlund (1998) i ett socialt sammanhang medan männen brukar bibliotek och dess resurser för egna ändamål. Enligt Greenhalgh (refererad av Westerlund 1998) utgör bibliotek en fristad för kvinnor i samhället där de kan vara utan att känna oro. Bibliotekens fysiska och psykosociala arbetsmiljö innehar värden och uttryck som på ett omedvetet plan kan vara laddat med feminina symboler. Den ljusa och ibland färgglada miljön, tystnaden och den kvinnliga dominansen gör att bibliotek kan uppfattas som en feminin sfär. Konsekvensen av att kvinnor nyttjar bibliotek i högre utsträckning än män problematiseras av Westerlund (1998) genom att referera till Nelander (1998) som visar att män sitter på maktpositionerna samtidigt som de hör till den växande skaran av icke-läsare. Nelander, refererad av Westerlund 1998, framhåller också barnens behov av förebilder och modeller avseende läsning och det gäller i synnerhet för pojkar. Westerlund (1998) redogör för en studie gjord av Ottosson där det framgår att en del av de män som arbetar som bibliotekarier upplever att omgivningen betraktar deras yrkesval som suspekt.

Fast även karlar är ju människor: En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek.

Hagelin och Rosen (2000) har studerat hur Göteborgs stadsbibliotek används av kvinnor och män från samma perspektiv som Westerlund (1998), det vill säga det sociala könets betydelse för användningen av bibliotek. De undersökte om det fanns skillnader i vad kvinnor och män gör vid Göteborgs stadsbibliotek. Resultaten visade att kvinnor och män i princip gör samma saker, men att män gör det oftare och under längre tid och män läser tidningar och tidskrifter i större utsträckning än kvinnor. Författarna analyserar sina resultat ur ett genusperspektiv och

förklarar fenomenet med att det kön man föds till får betydande konsekvenser för alla aspekter i livet och även för hur man nyttjar biblioteket.

Att bara vara. En studie av ett folkbiblioteks besökare.

I Ulrika Löfstrands (2001) studie undersöktes vad besökarna gör på Luleås huvudbibliotek och hur de betraktar sitt bibliotek. Hon kommer fram till samma resultat som Westerlund (1998) och Hagelin & Rosen (2000) avseende hur, och till vad, kvinnor och män nyttjar bibliotekets resurser med tillägget att kvinnor är mer positiva till utbudet av datorer på biblioteket än vad män är. Intressant är också att både kvinnor och män tycker lika avseende utbudet av skönlitteratur, tidskrifter och tidningar. De båda grupperna anser att utbudet är bra. Analysen visar att det finns skillnader i hur kvinnor och män betraktar biblioteket på grund av att kvinnor och män har olika förhållningssätt till sin omgivning och delvis har olika förutsättningar i vardagslivet. Detta beror enligt Löfstrand (2001) på en fostran att bete oss olika på biblioteket på grund av kön.

Jämlika förutsättningar för kvinnor och män: En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten.

Hanna Nilsson (2005) har undersökt genus och jämställdhet i förhållande till bibliotekens verksamhet och antar ett genusperspektiv på flera delar inom verksamheten. I uppsatsen problematiseras det faktum att män är en underrepresenterad grupp som både besökare och yrkeskår och analysen tar sin utgångspunkt i R.W. Connells teori (1995) om den hegemoniska maskuliniteten och Yvonne Hirdmans (1989) genussystem. Nilsson (2005) visar i sin analys att ett resultat av genussystemet är att kvinnor dominerar bibliotekssfären och att det är därför som män undviker den i enlighet med det hegemoniska mansidealet. Detta problematiseras utifrån perspektivet att det i nuvarande genusordning är det genus som motsvarar manlighet som är norm och därmed betraktas som det normala. Den nuvarande genusordningen begränsar kvinnor och män att utvecklas som individer och medför begränsningar i demokratin. Nilsson (2005) framhåller förändringspotentialen som biblioteken har utifrån sitt uppdrag och sin tillgänglighet för medborgarna eftersom genusordningen är föränderlig och biblioteken kan genom olika insatser påverka denna ordning i en riktning till gagn för både kvinnor och män. Det innebär enligt Nilsson (2005) att segregation mellan könen skall undvikas genom att inte genomföra projekt som riktas enbart till män eftersom sådana projekt är i linje med genusordningen och kan därmed riskera att inte vara förändringsprojekt utan snarare projekt som förstärker eller fastlägger rådande norm.

Sammanfattningsvis, resultaten pekar i samma riktning, det vill säga att kvinnor och män nyttjar biblioteken på ett sätt som motsvarar deras liv i fråga om arbetsdelning i hemmet, huvudansvar för barnen och tid till egen fritid. Uttryckt på ett annat sätt är det beteende kvinnor och män uppvisar på bibliotek helt i linje med den statistiska verkligheten som visar att kvinnor har ett större ansvar för hemarbete och barn samt mindre sammanhängande fritid och de egna intressena (SCB, 2008).

Genuspsykologisk analys

För att förstå hur en persons könstillhörighet påverkar det individuella valet att nyttja eller inte nyttja bibliotekets resurser valdes att ta utgångspunkten i den forskning som är gjord om kvinnor och mäns läsvanor och biblioteksbesök. Resultaten av forskningen återspeglar

samhällets syn på vad kvinnligt och manligt beteende är, det vill säga resultaten visar att beteendet är i linje med det beteende som är representativt för kvinnor och män i Sverige. Hanna Nilsson (2005) gör i sitt arbete "Jämlika förutsättningar för kvinnor och män" analysen att ett resultat av genussystemet är att kvinnor dominerar bibliotekssfären och att det är därför som män undviker den i enlighet med det hegemoniska mansidealet. Westerlunds (1998) resultat visar att hur en individ betraktar bibliotek är en följd av hur samhälleliga strukturer inordnar kvinnor och män efter kön i fråga om arbete, tid och ansvarsområden. Individen är beroende av vardagslivets organisation där balansen för kvinnor mellan, å ena sidan, arbete, studier och ledig tid balanseras mot, å andra sidan, ansvar om familj och barn. Detta skulle kunna förklara varför kvinnor lånar böcker i högre utsträckning än män och läser i hemmiljö, vilket kan vara en följd av en lägre grad resurser främst i form av tid.

Kön ger psykologiska effekter. Hur kvinnor och män betraktar omvärlden sker utifrån könstillhörighet och detta påverkar livet och dess innehåll för individen. Kvinnor och män tilldelas olika möjligheter och skyldigheter utifrån könstillhörighet och på individpsykologisk nivå påverkar detta hur individen förväntas fungera psykologiskt på grund av könstillhörighet. Enligt Greenhalgh (refererad av Westerlund, 1998) utgör bibliotek en fristad för kvinnor i samhället där de kan vara utan att känna oro. Att bibliotek fyller en funktion för kvinnor som en fristad är både intressant och viktigt eftersom individens psykologiska fungerande också omfattar upplevt livsutrymme och livsvillkor.

Att fungera psykologiskt är att kunna orientera sig i sin omgivning och förstå den och kunna förutse vad som skall hända och att fungera psykologiskt utifrån kön är att tolka människor och deras beteenden inklusive kunna ge rätt signaler utifrån kön i en socialt komplex värld är avgörande för interaktionen med andra (Magnusson, 2005). Att en man väljer medvetet, eller omedvetet, att inte nyttja bibliotekens resurser blir en del av hans individuella psykologi, könsidentiteten. Detta förklaras med att när män inte nyttjar bibliotek betar de sig i enlighet med de påbud eller förbud som finns för män och det är det kulturellt accepterade sättet att vara man på. Genom att vara man på rätt sätt upprätthålls den psykologiska innebörden av att vara man och agerandet blir ett bevis för både individen själv och dess omgivning att det är detta som är att vara manlig. Att agera i enlighet med en kulturell och social förväntan innebär att individen ges ett bemötande på sitt eget beteende som är förväntat, vilket skapar förutsägbarhet och en känsla av kontroll (Magnusson, 2002). Ett exempel på detta enligt Westerlund (1998) är en studie gjord av Ottosson där det framgår att en del av de män som arbetar som bibliotekarier upplever att omgivningen betraktar deras yrkesval som suspekt.

I könsgränset ligger också att förhålla sig till de gränsmarkeringar som finns för kvinnor och män om de vill uppfattas vara kvinnliga respektive manliga. Gränsmarkeringar i vår omgivning består av markörer för vad som är manligt och kvinnligt och de möjliggör för individen att ha könsmissigt riktiga förväntningar på de människor de möter och de situationer de hamnar i och bibliotek verkar utgöra en gränsmarkering (Magnusson, 2002). Som Nilsson (2005) påpekar i sitt arbete är bibliotek en sfär där kvinnor arbetar och kvinnor är besökare. Det verkar rimligt att anta att både kvinnor och män som besöker bibliotek är präglade av dessa förväntningar på sig själva, och andra, vilket fungerar som isärhållande då könstillhörigheten är viktigare än individen och dess personlighet. Enligt Westerlund (1998) innehåller bibliotekens fysiska och psykosociala arbetsmiljö värden och uttryck som på ett omedvetet plan kan vara laddat med feminina symboler. Den ljusa och ibland färgglada miljön, tystnaden och den kvinnliga dominansen gör att bibliotek kan uppfattas som en feminin sfär.

Beteenden kan också förklaras utifrån upprepning och övning (Magnusson, 2002). I enlighet med Wetherell och Edleys forskning om maskulinitet (refererade i Magnusson, 2002) går det möjligen att förklara varför män inte läser böcker eller går på bibliotek i samma utsträckning som kvinnor. Maskulinitet presteras dagligen ihop med andra och de beteenden som gör en "riktig man", exempelvis att inte gå på bibliotek, blir så välbekant och rutinmässigt att det automatiseras och detta ifrågasätts allra minst av individen själv eftersom det är just automatiserat.

Connell (2008) menar att hela tiden påtala skillnader och ihärdigt upprätthålla kategoriseringen är det som skapar föreställningar om olikheter mellan könen. En genusstrukturerad social praktik är en hegemonisk maskulinitet, som i sitt agerande och varande ytterst syftar till att upprätthålla mäns dominanta position och kvinnor och andra underordnade maskuliniteters underordnade. Att besöka bibliotek och hänge sig åt sysslor och beteenden som tillskrivs kvinnor är i sig inte ett beteende som stärker den manliga dominansen. Eftersom den sociala praktiken för att upprätthålla över- och underordning är en praktik fylld med tvång och smädelser kan det vara ett skäl nog att bete sig i enlighet med den hegemoniska maskuliniteten, för om individen avviker från normen utgör det en grund för förlöjligande. Kraften i den hegemoniska maskuliniteten ligger, enligt Johansson (2000), i att män som avviker från normen misstänkliggörs och marginaliseras vilket praktiseras genom att stereotypen om homosexuella män som feminina fjollor kopplas ihop med män i kvinnoyrken och gör att män undviker vissa sysslor, viss klädsel och mjuka rörelser. Bibliotekens miljö kopplas vanligtvis ihop med gränsmarkeringar som uttrycker kvinnlighet och att en man placerar sig i ett sådant sammanhang stärker inte den hegemoniska maskuliniteten och utsätter individen för risker. Ur en psykologisk synvinkel får detta konsekvenser för individen och hans/hennes självbild och självkänsla. Enligt Elvin-Nowak och Thomsson (2003) är kön en av de viktigaste ingredienserna i bekräftelsens psykologi. För individen blir det viktigt att bete sig på ett sådant sätt att största möjliga chans att uppfattas och bekräftas av oss själva och av andra, som "rätt" uppnås. På så sätt upprätthålls den egna självkänslan och ur detta perspektiv är det möjligt att förstå att individen undviker situationer och beteenden som kan utmana denna självbild och känsla av att vara en värdig person. Härigenom kan en förklaring härledas till mäns val av att inte läsa skönlitterära verk eller låna böcker på bibliotek i samma utsträckning som kvinnor.

Enligt Ylva Elvin-Nowak och Helena Thomson (2003) är kategoriseringen kvinnligt och manligt mycket centrala och genomsyrar allt vi gör, är med om och förhåller oss till. Ur detta perspektiv går det frivilliga valet att problematiseras. Om vi uppfattar oss själva, en annan människa, en yrkesposition eller ett beteende som kvinnligt eller manligt är i många avseenden avgörande för våra upplevelser och bedömningar. För en individ som inte vill bli sammankopplad med vare sig ett beteende eller en yrkesposition som är kvinnligt markerad är det därför inte alltför långsökt att dra slutsatsen att läsande och biblioteksbesök upplevs som ointressant. En följd av detta kan vara att det "frivilliga" valet att inte gå på bibliotek som man främst handlar om att bekräftas och betraktas som man snarare än själva sysslan som gå på bibliotek och läsa böcker utgör. Könsidentiteten yttrar sig därmed i en könsriktig handling enligt Magnusson (2005).

Genusystemet formar en individ att antingen bli feminin eller maskulin varigenom individen får sig tilldelat olika platser, sysslor och egenskaper beroende på könstillhörighet. Segregeringen mellan män och kvinnor är det som ligger till grund för över- och underordningen. Ur detta perspektiv kan männens i förhållande till kvinnornas större frånvaro på bibliotek förklaras med

grundförutsättningen att för att genussystemet skall bestå måste kvinnor och män hålls isär. Detta skulle också kunna formuleras som Connells (2008) hegemoniska maskulinitet, vilken beskrivs som en social praktik som organiserar människors vardagsliv och relationer dem emellan. Denna hegemoniska maskulinitet utgör den sociala praktik som för tillfället ger ett accepterat svar på det Connell (2008) kallar patriarkatets legitimitet. Att männen inte läser böcker eller besöker biblioteket i samma utsträckning som kvinnor ses av alla som något naturligt, en social praktik, som fyller en funktion kopplad till kön. Detta fenomen ifrågasätts och problematiseras inte utifrån tanken om att det är ett naturligt tillstånd och effekten blir bland annat att könen gör olika saker som ytterst syftar till att upprätthålla mäns överordning över kvinnor.

Bara genom ett isärhållande kan männens överordning legitimeras oberoende av om skälen för isärhållandet är biologiska och/eller psykologiska. Isärhållandet tjänar på att betraktas som kollektiva mål och förhållningssätt som uppbärs av individer på ett medvetet såväl som omedvetet plan. Detta betyder att valet män gör i högre utsträckning än kvinnor, i detta exempel att inte gå till bibliotek, kan vara en medveten strategi på individnivå för att inte få sin manlighet degraderad, men också en kollektiv omedveten insikt om att isärhållande ger status-quo.

Diskussion

Resultatdiskussion

Ett bakomliggande antagande var att det är önskvärt och eftersträvansvärt att öka antalet män som nyttjar bibliotekets resurser eftersom personalen vid, i alla fall Piteå stadsbibliotek, efterlyser män som besökare och låntagare. Ur detta perspektiv går det diskutera olika konsekvenser av att kön ger psykologiska effekter som påverkar individens val.

Mäns större frånvaro från biblioteken kan förklaras med att grundförutsättningen för att genussystemet skall bestå är att kvinnor och män hålls isär. Det kanske är viktigt att fråga sig om mäns frånvaro tillför något. I ett samhälle där segregeringen mellan könen är så omfattande (SCB, 2008) som i Sverige kanske frånvaron av män möjliggör ett aktivt medborgarskap för kvinnor och unga. I ett samhälle där ekonomisk och politisk makt redan är fördelad till män utgör bibliotek en arena för de kvinnor och män som inte vill inordna sig i det hegemoniska idealet att skaffa kunskap och engagera sig, det vill säga bibliotek utgör därmed en plattform. Det kan också vara så att kvinnor finner i bibliotek vad som inte går att finna någon annanstans på grund av de förutsättningar som genussystemet ger, ett eget utrymme i offentliga rummet.

Även om det är frivilligt att nyttja samhällets resurser är det främst en grundläggande rättighet och inte en skyldighet i en demokrati, men det faktum att det kanske inte behöver vara ett problem, i sig, att män i lägre grad än kvinnor läser eller nyttjar bibliotek kräver en djupare analys. Samhällsengagemang kräver inte bara intresse, utan också kunskap. Det är ofta som engagemang och vilja att förändra väcks ur ny kunskap och bibliotek är tänkta att vara ett medium mellan medborgare och en större samhällsarena och för att kunna förstå och kritisera denna arena krävs kunniga medborgare. Det ligger i den demokratiska statens natur att medborgarna fortlöpande kontrollerar statens förehavanden och för att kunna göra det behövs kunskap som bibliotek syftar till att ge och här antas nuvarande kategorisering i kvinna och man vara ett problem. Westerlund (1998) framhåller att konsekvensen av att kvinnor nyttjar bibliotek i högre utsträckning än män kan vara problematiskt eftersom män sitter på maktpositionerna samtidigt som de hör till den växande skaran av icke-läsare (Nelander, refererad av Westerlund, 1998). Detta behöver inte betyda att alla som sitter i maktposition är män, ej heller att de är okunniga eller inkompetenta för att de inte läser böcker i lika hög grad som kvinnor eller besöker bibliotek och lånar böcker eftersom kunskapsinhämtning kan ske på olika sätt som till exempel via Internet, förmedlad utbildning eller praktikisk tillämpning. Om så är fallet, innebär inte heller fenomenet ett hot mot demokratin, men i en tid då informationsspridningen är massiv finns nya utmaningar som avser informationens tillförlitlighet eftersom den ofta sprids utan att vara granskad eller är öppen för kritisk dialog. Bibliotekens roll i den fortsatta demokratiseringsprocessen kan även fortsättningsvis möjliggöra för alla medborgare att inhämta information och kunskap och i den rollen innehar bibliotek en särskilt viktig roll.

För en individ som inte vill bli sammankopplad med vare sig ett beteende, eller en yrkesposition, som är kvinnligt markerat är det inte alltför långsökt att dra slutsatsen att läsande och biblioteksbesök upplevs som ointressanta. Den subjektiva upplevelsen av en sysselsättning som något som står långt ifrån en själv omöjliggör kunskapsinhämtning, men, vad värre är, det stärker individen i dess uppfattning om att göra rätt i förhållande till sitt kön och därmed stänga ute områden i sitt liv som är viktiga på fler plan än det strikt personliga. Nilsson (2005)

kommer fram till att ett resultat av genusystemet är att kvinnor dominerar bibliotekssfären, vilket medför att kvinnor och män begränsas att utvecklas som individer och det, i sin tur, medför begränsningar för demokratin. Om en individ agerar i enlighet med rådande könsidentitet är det kanske inte riktigt att säga att valet är frivilligt. Ett exempel på detta är att idag satsar Skolverket (2006) stora resurser sedan 2006 på att höja avgångsbetyg och grundläggande färdigheter i att skriva, läsa och räkna hos pojkar i grundskoleåldern eftersom deras betyg återspeglar en stor kunskapsbrist och tydligt pekar på att föreställningarna om könen spelar in. Flickor har högre förväntningar på sig hemifrån att lyckas i skolan och att ta ansvar medan pojkar tycks ha svårigheter att förena sin manlighet med studieintresse. Det får inte bara individuella konsekvenser genom till exempel en av världens mest könsuppdelade arbetsmarknader (SCB, 2008) utan genusystemets bidrar också till en oförmåga till ett aktivt medborgarskap för både kvinnor och män genom att minska vidden av det livsutrymme och de valmöjligheter en individ skulle kunna ha om det inte vore för föreställningarna om kön som i många avseenden påverkar individens, i alla fall självupplevda, valmöjligheter. Kan biblioteken bidra till att vidga livs- och handlingsutrymmet för båda könen och på så sätt påverka könsidentiteten som på olika sätt utgör grunden för många val i livet? Bibliotekens utmaning ligger i att sortera bland många olika kriterier som spelar in i när en individ gör sitt val att nyttja bibliotek som resurs. Kön är en allomgripande indelningsgrund och förutom den tillkommer exempelvis individens ålder och etnicitet som också påverkar hur han/hon kommer att välja att fördela sin tid och sina resurser. En utgångspunkt i verksamheten kan vara att arbeta utifrån ett genusperspektiv där strävan är att inte befästa befintliga föreställningar om kön på ren rutin och på så sätt öppna upp för flera valmöjligheter för både verksamheten och individen.

Arbetets bidrag ligger i att försöka belysa de olika plan som segregering mellan kvinnor och män skapas och upprätthålls på. Förhoppningen är att arbetet kan motivera till ett framåtriktat arbete avseende vidare forskning eller konkreta åtgärder på ett eller flera bibliotek. Konkreta förslag på åtgärder är svårt att ge på grund av att kunskapen om fenomenet saknar empirisk förankring. Biblioteken bör fortsättningsvis erbjuda information till alla medborgare och uppmana till nytänkande genom den litteratur som tillhandahålls med hjälp av den teknik som erbjuds. Det finns risker med att rikta in sig på medborgarna utifrån deras könstillhörighet i de aktiviteter som genomförs vid biblioteken då dessa verksamheter kan verka utestängande och sedimentterande av traditionella könsroller. Aktiviteter kan givetvis riktas mot individer av ett kön men då rekommenderas en grundlig konsekvensanalys huruvida målet helgar medlet. Risken när åtgärder skall vidtas för att öka andelen män som besökare och låntagare är att åtgärderna fortsätter att göra kön. Att nå högre besöksiffror genom att köpa in litteratur som vanligtvis antas att män läser, och vill ha, skapar föreställningar om kvinnor och män som olika, vilket bidrar till att fördjupa problemet ytterligare. Samtidigt måste åtgärderna vara realistiska och rimliga eftersom orsaken till rådande fenomen verkar vara ett strukturellt samhällsproblem som kräver uthållighet och kunskap.

Metoddiskussion

Metod och urval

Examensarbetet utfördes i form av en litteraturstudie (Friberg, 2006) och modellen bygger på att det finns tidigare gjord forskning inom området. Inga empiriska studier med tillräcklig psykologisk anknytning för att göra en kunskapssammanställning i enlighet med ramarna för en litteraturstudie kunde identifieras. Istället har arbetet försökt att ge psykologiska svar ur

psykologiska teorier som indirekt berör problemområdet. Därmed kan arbetet sägas utgöra mer en kunskapsöversikt än en kunskapsammansättning. En svaghet som kan framföras är att teorierna som valts för analysarbetet inte är strikt psykologiska i konventionell mening. Teorierna är alla resultat av en förhållandevis ny forskningstradition där det sociala sammanhanget ges en naturlig plats för att förklara könets betydelse inom individpsykologin. Detta ses inte som något negativt i detta arbete utan som en förutsättning för att kunna göra en analys som ligger nära verkligheten. För att kunna uttala sig från ett psykologiskt perspektiv krävs empirisk forskning avseende problemområdet.

Validiteten och reliabilitet

Som kunskapsöversikt betraktat kan examensarbetet inte alstra generella psykologiska förklaringar till fenomenet. Det finns inget empiriskt underlag som stödjer analysen varför validiteten i arbetet får betraktas som låg. För att kunna uttala sig om bakomliggande psykologiska orsaker till de uppmätta könsskillnaderna krävs annat arbetssätt än vad detta arbete har erbjudit. Teorierna beskrivna i detta examensarbete kan fortsättningsvis vara tillämpliga men datainsamlingen bör vara empirisk (Sandberg, 2002). De teoretiska modeller som använts är vedertagna och arbetets analys är transparent. Genom att utgå ifrån dessa teorier är det troligt att samma resultat skulle uppnås vid en replikering.

Urvalsförfarandet

Trots att det inte finns psykologiska studier om de psykologiska skäl till att kvinnor och män nyttjar bibliotek som resurs olika ger valda teorier en tillräckligt bred och djup grund för analysen. Texterna som valts ut för att svara på frågan representerar etablerade psykologiska och sociologiska teorier som länge försökt förklara könsskillnader inom en mängd olika samhällsområden. Därmed anses att rätt texter valts ut och att de hjälper till att undersöka valt fenomen.

Analysen

Arbetet speglar svenska förhållanden och ingen hänsyn har tagits till internationell statistik avseende könsskillnader i nyttjandet av biblioteket som resurs. Däremot är teorierna som ligger till grund för analysen både svenska och internationella. Bedömningen är att de teorier som är skrivna i andra kontexter än de svenska är framarbetade i sammanhang som är tillräckligt nära och lika för att kunna användas. Begreppet genus har varit av särskild vikt för författaren att bedöma om det använts på ett enhetligt sätt. I detta arbete innebär det att kön är benämningen på de två biologiska könen, kvinna och man och att begreppet genus beskriver den innebörd som ges de två biologiska könen. Noteras bör att den innebörden kan variera med olika kulturer och sammanhang (Magnusson, 2002). Däremot finns det brister i arbetet avseende analysens förmåga att utifrån befintlig teori belysa alla bakomliggande psykologiska orsaker till varför kvinnor och män beter sig olika. Det är en forskningsmässig utmaning att försöka mäta till vilken del som beteenden beror på att individen ingår i ett större socialt sammanhang och mer individuella orsaker som exempelvis bristande läsförståelse eller för all del individens intresse.

Förslag på vidare forskning

Med tanke på den begränsade mängd empirisk forskning som gjorts avseende psykologiska förklaringar till varför kvinnors och mäns beteende skiljer sig åt avseende nyttjande av bibliotek föreslås en empirisk forskning som kan klarlägga om denna olikhet beror på att män inte har något att vinna i dagsläget på att befinna sig i den sfär som bibliotek utgör. Vidare kan det vara

viktigt att ta reda på om mäns lägre grad av nyttjande av biblioteket är ett problem med tanke på de uppenbara brister som det kan ge samhället i stort utifrån ett demokratiseringsperspektiv men också det totala levnadsutrymme som individen upplever sig ha eller få. Vid åtgärder mot detta fenomen bör stor hänsyn tas till att inte skapa ytterliga föreställningar om olikhet då det skulle kunna fördjupa problematiken ytterligare.

Referenser

- Connell, R.W. (1995/2008). Maskuliniteter. (2:a uppl.), Uddevalla: MediaPrint i Uddevalla AB.
- Elvin-Nowak, Y., & Thomsson, H. (2003). Att göra kön: Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män (3:e tryck.). Smedjebacken: Tryck ScanBook AB.
- Friberg, F. (2006). Dags för uppsats: Vägledning för litteraturbaserade examensarbeten. (5:e tryck.). Danmark 2008: Narayana Press.
- Hagelin, M., & Rosen, Y. (2000). Fast även karlar är ju människor: En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek. Magisteruppsats, Högskolan Borås.
- Hirdman, Y. (1989). Att lägga livet till rätta – studie i svensk folkhemspolitik. Stockholm: Carlssons Bokförlag AB.
- Johansson, T. (2000). Det första könet: Mansforskning som reflexivt projekt. Lund: Studentlitteratur.
- LO. (2006). Läsande av böcker, klass och kön. [Elektroniskt dokument] Hämtad mars 24, 2009, från: www.lo.se
- Löfstrand, U. (2001). Att bara vara. En studie av ett folkbiblioteks besökare. Magisteruppsats, Luleå Tekniska universitet.
- Magnusson, E. (2002). Psykologi och kön: Från könsskillnader till genusperspektiv. (2:a tryck.) Finland: WS Bookwell.
- Magnusson, E. (2005). Genusperspektiv på Psykologi. Hwang, P., & Lundberg, I., Rönnberg, J., & Smedler, A-C. (Red.). (2005). Vår tids psykologi (s. 595–616). Stockholm: Natur och kultur.
- Nilsson, H. (2005). Jämlika förutsättningar för kvinnor och män: En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten. Magisteruppsats, Högskolan Borås.
- Sandberg, L. (2002). Elementär statistik. Lund: Studentlitteratur.
- SCB (2008). På tal om kvinnor och män. Örebro: SCB-Tryck.
- SFS: 1996:1596, Bibliotekslagen. [Elektroniskt dokument] Hämtad mars 23, 2009, från: www.riksdagen.se.
- Skolverket. (2006). Rapport 287. Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningsval Nr07:977 [Elektroniskt dokument] Hämtad maj 20, 2009, från: www.skolverket.se
- SOM-institutet. (2007). SOM-rapport nr 2008:22. Kulturvanor och livsstil i Sverige 1987-2007. [Elektroniskt dokument]. Hämtad april 12, 2009, från: www.som.gu.se

- SOU 2001:1. (2001). En uthållig Demokrati. [Elektroniskt dokument]. Hämtad mars 23, 2009, från: www.regeringen.se
- SOU 2005:66. (2005). Makt att forma samhället och sitt eget liv: Jämställdhetspolitiken mot nya mål. Stockholm: Erlanders Gotab AB.
- Statens Kulturråd. (2002). Kulturbarometern 2002: Kulturen i siffror 2003:1. [Elektroniskt dokument]. Hämtad april 15, 2009, från: www.kulturradet.se
- Statens Kulturråd. (2007). Folkbiblioteken 2007: Kulturen i siffror 2008:3. [Elektroniskt dokument]. Hämtad april 15, 2009, från: www.kulturradet.se
- Westerlund, M. (1998). Kvinnor och män på två filialbibliotek: Könsaspekter på biblioteksanvändning. Magisteruppsats, Umeå universitet.

Bilaga 1

Utlån på biblioteket i Piteå 2008 (H. Esberg, personlig kommunikation, 8 april, 2009).

Typ av litteratur	Kvinnor	Procent	Män	procent	Total
SKÖNLITTERATUR	49682	78	14012	22	63694
FACKLITTERATUR	39883	75	13056	25	52939
TIDSKRIFTER	11449	75	3787	25	15263

Tabell 1. Kvinnor och mäns faktiska lån och procentuella andel lån av skönlitteratur, facklitteratur och tidskrifter.

Bilaga 2

Översikt av analyserad litteratur.

Titel:	Perspektiv	Problem och Syfte	Metod	Resultat	Diskussion
<p>Kvinnor och män på två filialbibliotek: Könsaspekter på biblioteksanvändning. Författare: Westerlund, M Tidskrift: Magisteruppsats. Umeå: Umeå universitet. Årtal: 1998</p>	<p>Har en persons (sociala) kön betydelse för hur man nyttjar biblioteket?</p>	<p>Utröna om det finns en skillnad mellan kvinnor och mäns förhållningssätt till bibliotek.</p>	<p>Observationer Intervjuer</p>	<p>Vardagslivets villkor ger skilda förhållningssätt till biblioteket. Kvinnor lånar åt barn och med barn, män ensam och åt sig själv.</p>	<p>Boken har en svag ställning hos män och biblioteket anses vara en plattform till hjälp för kvinnor att lösgöra sig från strukturell underordning. Pga. bibliotekens folkbildande ansvar anses det betydelsefullt med ökade resurser för att öka mäns läslust.</p>
<p>Fast även karlar är ju människor: En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek Författare: Hagelin, M. & Rosen, Y. Tidskrift: Magisteruppsats. Högskolan Borås Årtal: 2000</p>	<p>Har en persons (sociala) kön betydelse för hur man nyttjar biblioteket?</p>	<p>Genussystemet (Hirdman, 1989) påverkan på biblioteksanvändandet.</p>	<p>Observationer Enkät</p>	<p>Kvinnorna fler än män på helgerna och kvinnors besök kortare än mäns. Fler män än kvinnor gör spontana besök på biblioteket och det är möjligt att urskilja könsskillnader.</p>	<p>Samhällets uppbyggnad vilar på könsroller vilket gör att man tillägnar sig attityder, beteendemönster och åsikter beroende på vilket kön man är född till. Detta påverkar hur individen nyttjar bibliotek pga. kön. Genussystemets inflytandet anses som stort.</p>
<p>Att bara vara. En studie av ett folkbiblioteks besökare. Författare: Löfstrand, U. Tidskrift: Magisteruppsats. Luleå tekniska universitet.</p>	<p>Vad besökarna gör på biblioteket och hur de betraktar sitt bibliotek utifrån ett köns-perspektiv.</p>	<p>Utröna om det finns en skillnad mellan kvinnor och mäns förhållningssätt till bibliotek.</p>	<p>Observationer Enkät</p>	<p>Män mer på dagtid och under längre tid och kvinnor lånar mer åt andra. Kvinnor mer positiva till utbudet av datorer men båda könen nöjda med utbudet av litteratur. Analysen visar att</p>	<p>Kvinnor och män har olika förhållningssätt till sin omgivning och har delvis olika förutsättningar i vardagslivet vilket påverkar deras syn på biblioteket. Detta beror på</p>

				det finns skillnader i hur kvinnor och män betraktar biblioteket	fostran att bete sig olika på biblioteket på grund av kön
Jämlika förutsättningar för kvinnor och män: En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten Författare: Nilsson, H Tidskrift: Magisteruppsats Högskolan Borås Årtal: 2005	Bibliotekets verksamhet ur ett genusperspektiv.	Studera det kvantitativa och kvalitativa jämställdhetsarbetet på svenska länsbibliotek.	Enkät	En dikotomisk uppdelning mellan könen i det att kvinnor läser mer än män, besöker biblioteket oftare och utbildar sig till bibliotekarie mycket. Män, genom sitt deltagande i det hegemoniska maskulinitetens upprätthållande utestängs från biblioteket. Ett resultat av genussystemet är att kvinnor dominerar bibliotekssfären och att det är därför män undviker den i enlighet med det hegemoniska mansidealet. Genusperspektivet på verksamheten varierade kraftfullt likaså vilken typ av åtgärder som vidtogs för att minska skillnaden mellan gruppen kvinnor och män som besökare och litteratur brukare.	Genusordningen medför begränsningar för individen och demokratin när konsekvensen är att män i lägre utsträckning än kvinnor nyttjar biblioteket. Biblioteket anses ha stor förändringspotential av rådande genusordning. I sina förändringsåtgärder skall biblioteken undvika segregering mellan könen.